

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra speciální pedagogiky

Bakalářská práce

Role dobrovolníků ve volnočasových aktivitách osob s postižením

The role of volunteers in leisure activities of people with
disabilities

Autor práce: Olga Cudlínová

Vedoucí práce: PhDr. Pavlína Šumníková, PhD.

Název studijního programu: Speciální pedagogika

2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Role dobrovolníků ve volnočasových aktivitách osob s postižením“ vypracovala samostatně za použití literárních a jiných informačních zdrojů, které jsem řádně citovala, a jsou uvedené v seznamu pramenů. Práce nebyla využita k získání stejného nebo jiného titulu.

Souhlasím, aby práce byla zveřejněna a poskytnuta ke studijním účelům na Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze.

V Praze dne

.....

Olga Cudlínová

Poděkování

Děkuji PhDr. Pavlíně Šumníkové, PhD. za odborné vedení mé bakalářské práce. Za konzultace v oblasti dobrovolnictví děkuji Ing. Ireně Zemánkové, CSc. Všem respondentům děkuji za jejich spolupráci. Za ochotu při půjčování literatury děkuji Bc. Janě Šteflové z Národního dobrovolnického centra Hestia a Ing. Martině Částkové a Mgr. Erikovi Čiperovi z Asistence o.p.s. Dále děkuji celé své rodině za jejich podporu a trpělivost po celou dobu mého studia. A také děkuji všem dobrovolníkům.

Anotace :

Cílem bakalářské práce je zjistit úlohu dobrovolníků v naplňování volného času osob s postižením a porovnat ji s výchovně vzdělávací úlohou pedagogů.

Výzkumné šetření proběhlo formou kvalitativního výzkumu pomocí případové studie. Sběr dat byl proveden metodikou rozhovoru pomocí návodu. Průzkumu se zúčastnilo celkem sedm osob se zdravotním postižením.

Z výsledků šetření vyplývá, že respondenti u dobrovolníků preferují kladné prosociálně orientované vlastnosti (empatie, otevřenost, snaha pomoci, aj.). Dále vnímají neformální charakter úlohy dobrovolníků. Ve většině případů je přijímají jako své přátele. Někteří vnímají dobrovolníky jako osoby, které je podporují k naplnění jejich potřeb. Respondenti se společně s dobrovolníky věnují hromadně organizovaným aktivitám (výlety, kulturní akce, tradiční slavnosti, letní tábory, aj.). Úlohu dobrovolníků a pedagogů vnímají obdobně, a to v přípravě a organizaci aktivity, nikoliv ve neformálnosti vztahu. Pedagogy řadí do prostředí školy a ve většině případů k nim zaujímají formální vztah. Činnost dobrovolníků ve volnočasových aktivitách osob s postižením vhodně doplňuje a navazuje na činnost pedagogů.

Klíčová slova:

Dobrovolnictví, role dobrovolníka, role pedagoga, volný čas, osoba s postižením.

Annotation:

The aim of the thesis is to determine the role of volunteers in fulfilling leisure time persons with disabilities and to compare it with educational role of educators.

The survey was done by qualitative research using case studies. Data collection was conducted using the methodology of the interview guide. The survey covered a total of seven people with disabilities.

The survey results show that respondents in volunteers prefer positive prosocial oriented features (empathy, openness, desire to help, etc.). Furthermore perceive informal character roles volunteers. In most cases they accept as a friend. Some perceive volunteers as people who support them to meet their needs. Respondents with the volunteers devote collectively organized activities (trips, cultural events, traditional festivals, summer camps, etc.). The role of volunteers and educators perceive similar – in the preparation and organization of activities. Not in relation informality. Educators ranks in the school environment and in most cases they occupy a formal relationship. Volunteer in leisure activities of persons with disabilities complements and builds upon the activity of educators.

Keywords:

Volunteering, the role of volunteer, the role of educator, leisure, person with disabilities.

Obsah

Úvod	8
1. Dobrovolnictví	10
1.1 Definice dobrovolnictví	10
1.2 Historie dobrovolnictví	11
1.3 Zákon č. 198/2008 Sb. o dobrovolnické službě	13
1.4 Druhy dobrovolnictví	13
1.5 Oblasti dobrovolnictví.....	14
1.6. Paradigmata zkoumání dobrovolnické participace	16
1.7 Výzkum dobrovolnictví v ČR	16
1.8 Definice dobrovolníka.....	18
1.9 Management dobrovolnictví	19
2. Volný čas	20
2.1 Volný čas a jeho význam	20
2.2 Definice volného času	20
2.3 Funkce volného času	21
3. Postižení	23
3.1 Postižení a jeho definice	23
3.2 Osoby se zdravotním postižením	24
3.3 Charakteristika lehké mentální retardace	24
3.4 Charakteristika Prader-Willi syndromu	26
3.5 Charakteristika autismu.....	27
3.6 Charakteristika dětské mozkové obrny	28
3.7 Charakteristika lehké mozkové dysfunkce	30

3.8 Charakteristika epilepsie	30
3.9 Osoby s postižením a volný čas	31
4. Role pedagoga	33
5. Role dobrovolníka	34
6. Metodologie výzkumu	35
6.1 Sběr dat a charakteristika skupiny dotazovaných	36
6.2 Organizace Haluz	37
7. Zpracování výzkumného šetření	39
7.1 Shrnutí výzkumného šetření.....	47
8. Diskuse.....	49
Závěr	51
Prameny.....	52
Přílohy	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 1	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 2	Chyba! Záložka není definována.

Úvod

Otázka, jak zapojit osoby se zdravotním postižením do plnohodnotného života je stále aktuální. Tito lidé bývají často nápadně pozorováni a jsou obětmi mnoha předsudků. Také bývají sociálně vyloučeni z kolektivu, ze společensko-kulturního dění, apod. Toto není pravidlem. Ale bohužel realita často taková je.

Asistence dobrovolníků při volnočasových aktivitách osobám s postižením boří bariéry. Bariéry mezi lidmi, kteří jsou různí. Kteří mají odlišné schopnosti. Kteří mají odlišné zkušenosti.

Tuto problematiku jsem si zvolila i na základě vlastní zkušenosti s dobrovolnictvím a asistencí v životě osob s postižením. Kromě tříleté zkušenosti asistentky pedagoga ve speciální mateřské škole jsem se také zúčastnila jako dobrovolnice letního tábora a jednotlivých akcí, které na tábor navazují. Také jsem působila jako osobní asistentka a pomáhala osobám s postižením v jejich aktivitách. S některými respondenty se známe osobně a mne zajímali jejich představy a názory na úlohu dobrovolníků v jejich volnočasových činnostech.

Bakalářská práce sleduje tři konkrétní cíle, a to:

1. Specifikovat význam dobrovolnictví pro klienta při jeho aktivitách ve volném čase.
2. Vymezení role dobrovolníka (ve volno časových aktivitách osob s postižením) a její porovnání s rolí pedagoga.
3. Zjistit jaké vlastnosti, schopnosti a kompetence dobrovolníka preferují samotní klienti, v tomto případě osoby s postižením.

V první kapitole se věnuji fenoménu dobrovolnictví. Definuji pojmy dobrovolnictví a dobrovolník. Sleduji vývoj dobrovolnictví v historickém kontextu až po jeho legislativní ukotvení a vznik a rozvoj managementu dobrovolnictví a uvádím výsledky dvou rozsáhlých výzkumů na území ČR. Dále popisuji s jakými formami a v jakých oblastech se můžeme s dobrovolnictvím setkat.

Druhá kapitola se zabývá volným časem, který je možné trávit aktivně a k našemu prospěchu. Popisují význam volného času v životě jedince, jeho definice a funkce.

Ve třetí kapitole se dozvíme o osobách se zdravotním postižením, o používaných definicích pojmu postižení a dalších souvisejících termínech. Také se v kapitole

zabývám charakteristikami konkrétních typů postižení, které mají respondenti figurující v provedeném kvalitativním výzkumu této práce. A zabývám se významem aktivního naplnění volného času osob s postižením.

Čtvrtá kapitola charakterizuje roli pedagoga v době výuky a ve volnočasových aktivitách.

Pátá kapitola vymezuje roli dobrovolníka, která může být značně proměnlivá.

V šesté kapitole popisují metodologii provedeného kvalitativního výzkumu. Charakterizují skupinu respondentů a dobrovolnou organizaci pořádající setkání, během kterých jsem realizovala výzkumné šetření. Během rozhovorů jsem sledovala názory a potřeby respondentů vztahující se k úloze dobrovolníka, a to v porovnání s výchovně vzdělávací rolí pedagoga.

Sedmá kapitola obsahuje výsledky výzkumného šetření, jejich jednotlivé a nakonec i celkové shrnutí.

V osmé kapitole diskutuji a porovnávám výsledky svého šetření s odbornou literaturou.

1. Dobrovolnictví

1.1 Definice dobrovolnictví

„Dobrovolnictví není obět', ale přirozený projev občanské zralosti.“

PhDr. Jiří Tošner

Dobrovolnictví, dle Mlčáka a Záškodné (2013, s. 5) *„patří k jedné z nejušlechtilějších forem prosociálního a altruistického chování.“* Dle Tošnera a Sozanské (2002, s. 18) je dobrovolnictví *„přirozený projev občanské zralosti. Přináší konkrétní pomoc tomu, kdo ji potřebuje a zároveň poskytuje dobrovolníkovi pocit smysluplnosti, je zdrojem nových zkušeností a dovedností a obohacením v mezilidských vztazích.“*

Ovšem v odborné literatuře nenalezneme jednotnou definici. Dle Mlčáka (2013, s. 10) dobrovolnictví, představuje *„relativně komplikovaný, heterogenní a multifaktoriálně podmíněný a dynamický společenský fenomén.“* Zaměření dobrovolnictví je velmi široké, týká se společnosti i jednotlivců – může se jednat o dobrovolnou pomoc při přírodních katastrofách, ve vzdělávání, při prevenci psychopatologických jevů ve společnosti, v nemocnicích, při kulturních, sportovních, volnočasových, ale i politických aktivitách, v rámci ochrany přírody a v mnoha dalších oblastech. Cílovými skupinami pomoci jsou různé kulturní, etnické, sociální a věkové skupiny lidí i jednotlivce. V neposlední řadě i motivace dobrovolníků bývá různá, ale vesměs se jedná o pocit naplnění, získávání nových zkušeností a dovedností, a tedy o rozvoj vlastní osoby dobrovolníka. Podle Dekkera a Halmana (2003 in Frič a Pospíšilová, 2010) najdeme v různých definicích minimálně tři společné prvky: dobrovolnictví je nepovinné, neplacené a je ve prospěch druhých. Čtvrtým a méně častým definičním prvkem je, podle těchto autorů, forma organizace dobrovolnické pomoci.

Dále se např. vyznačuje jako *„neplacená produktivní práce“* (Tilly, Tilly, 1998, in Musick, Wilson, 2008, in Mlčák, Záškodná, 2013, s. 13). Jiný autor, J. Wilson (2000, in Mlčák, Záškodná, 2013, s. 11), označuje dobrovolnictví jako *„jakoukoliv činnost, při*

„které je věnován čas k prospěchu jinému člověku, skupině, organizaci“, tudíž naopak nevyklučuje dobrovolníkovu finanční odměnu. A. Dingle (2001, in Music , Wilson, 2008, in Mlčák, Záškodná, 2013, s. 11) vymezuje dobrovolnictví jako: *„formu chování, jež splňuje tři specifické atributy: 1) není vykonáváno pro finanční zisk, 2) je vykonáváno na základě vlastní vůle, 3) přináší prospěch třetí straně stejně jako dobrovolníkovi.“* A dále americký výzkumník, sociolog a pedagog - R. A. Cnaan s týmem spolupracovníků (Cnaan, Amroffell, 1994; Cnaan, Handy, Wadsworth, 1996, in Mlčák, Záškodná, 2013, s. 11) podávají definici na základě obsahové analýzy více než 200 definic dobrovolnictví: *„dobrovolnictví označují jako užitečné poskytování času, práce a odborných znalostí a charakterizují jej pomocí čtyř definičních atributů: 1) svobodná vůle, 2) přirozenost odměny, 3) blízkost k příjemcům, a 4) formální působení.“*

Dobrovolníci, kteří dostávali za svou činnost nějaké odměny, a ty později již nedostávali, přesto vykonávali svou činnost dále. Předpokládá se tedy, že motivy dobrovolnické činnosti plynou z řady ryzích a ušlechtilých hodnot, jako je láska, štědrost, soucit (in Mlčák, Záškodná, 2013).

1.2 Historie dobrovolnictví

Počátky dobrovolnictví sahají k samým počátkům lidského společenství. Vždy byli přítomni lidé, kteří se vyznačovali altruistickým chováním, další byli k pomoci motivováni spíše osobními důvody. Stejně tak jak nyní. Podpora dobrovolnictví ze strany státu a širší společnosti se v průběhu času velmi mění a vychází ze společenského vnímání lidí „na okraji“ společnosti – lidí chudých, nemocných, postižených, atd. Jedná se o represivní opatření vůči oslabeným skupinám, až po legislativní ukotvení nároků znevýhodněných skupin a legislativnímu opatření dobrovolnictví.

První zmínky o dobrovolnictví nacházíme mezi antickými filozofy, kde například u Seneci pozorujeme *„zmírnění původní strohé stoické etiky a zdůraznění soucitu a vlídnosti k druhým“* (Aurelius, 1969, s. 19). Dobročinností se také ve svých Etických spisech zabýval Aristoteles. *„V dobrodincově jednání je i něco krásného a krásno přetrvává věky.“* (Matoušek, 2001, s. 52).

Dle Mlčáka, 2013, spadají počátky vědeckého zájmu do poloviny 19. stol., kdy A. Comte vymezil pojem altruismus - nesobecké společenské jednání.

Vznikají dobrovolnické spolky – nejprve jako cechovní sdružení. Ta pomáhala svým členům, kteří se ocitli v nouzi. Dále spolky dobrovolných hasičů, Sokol, Junák a další. A stále se rozšiřují až na mezinárodní úroveň, např. Červený kříž, Greenpeace, IAVE (Mezinárodní asociace pro dobrovolnické úsilí), a mnoho jiných.

V roce 1957 vyšla v USA první odborná publikace o organizovaném dobrovolnictví. Autorem je D. Sills, který pojímal dobrovolnictví jako svobodné chování, které není motivováno hmotnou odměnou (Mlčák, Zášková, 2013).

U nás stoupající tendenci dobrovolnických aktivit pozastavil socialistický režim, který paradoxně dobrovolnictví velmi podporoval a stavěl na něm „*existenci socialistické společnosti*“ (Frič, Pospíšilová, 2010, s. 35). Jednalo se pouze o dobrovolnictví ve prospěch režimu. To se stalo centralizovanou a masovou záležitostí. Zřejmě z těchto důvodů na dobrovolnické aktivity řada lidí zanevřela (Frič, Pospíšilová, 2010).

Po sametové revoluci v roce 1989 se zakládá velká řada dobrovolnických spolků a organizací. Posledních pár desetiletí se dobrovolnictví rozšiřuje rychleji a efektivněji, a to právě i díky organizované podpoře dobrovolníků. Můžeme tedy hovořit o profesionálech v dobrovolnictví. Tošner a Sozanská (2002, s. 23) uvádějí: „*Zní to paradoxně, ale pro to, aby byla dobrovolná pomoc účinná, je potřeba její efektivní, profesionální organizování. Dobrovolnictví ve světě dosáhlo takového rozsahu, že se vytvořil nový obor – management dobrovolnictví.*“ Managementem dobrovolnictví v ČR se zabývá Hestia – Národní dobrovolnické centrum (1998).

Jistý vliv má i snadná dostupnost moderních technologií, které usnadňují propojení organizací a samotných dobrovolníků, organizací mezi sebou a dostupnost informací. A dále možnost svobodné volby, jak může jednotlivec naložit se svým volným časem.

V roce 2002 vychází v České republice zákon č. 198/2002 Sb. o dobrovolnické službě.

Touto problematikou se u nás zabývají odborné publikace např. od autorů Tošnera, Sozanské, Friče, Pospíšilové či Brumovské a Seidlové Málkové, a dalších.

1.3 Zákon č. 198/2008 Sb. o dobrovolnické službě

Dobrovolnictví bylo v České Republice legislativně ukotveno zákonem o dobrovolnické službě a jeho pozdějšími přepisy. Tento zákon vymezuje, za jakých podmínek stát podporuje dobrovolnictví, avšak nereguluje dobrovolnictví jako celek. To znamená, že mohou existovat a z velké části existují dobrovolníci a dobrovolnické činnosti vykonávané mimo rámec tohoto zákona (Anonymus 1). Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách uvádí, že dobrovolník, ať už spolupracuje s akreditovanou organizací, anebo s organizací bez akreditace, se dále řídí platným občanským zákoníkem.

Ze zákona o dobrovolnické službě plynou výhody pro dobrovolníky v akreditovaných programech. Patří sem smluvně zajištěné postavení dobrovolníka v organizaci (každá organizace si může vytvořit vlastní písemnou dohodu, protože neexistuje předepsaná předloha písemné dohody mezi organizací a dobrovolníkem), nárok na poskytnutí kvalitní odborné přípravy k výkonu dobrovolnické činnosti a pojištění proti vzniklým škodám. Dále u dobrovolníků, kteří věnují dobrovolné činnosti více jak 20 hodin týdně, vzniká nárok na zaplacení veřejného zdravotního pojištění státem a sociálního pojištění vysílající organizací (Anonymus 1).

1.4 Druhy dobrovolnictví

Tošner a Sozanská (2002) uvádějí typologii dobrovolnictví z několika úhlů pohledu:

- z hlediska historického vývoje
 - evropský – komunitní model
 - americký – manažerský model
- z hlediska cesty, kterou se dobrovolnictví ubírá (‘zdola-nahoru’ – zraje od neformální skupiny až k registrované neziskové organizaci, ‘zvenčívadovnitř’ – strukturovaná organizace, která se rozhodla pro spolupráci s dobrovolníky, či jejich lepší organizovanost)
- podle role, kterou dobrovolník hraje v organizaci:
 - na dobrovolnících je přímo závislý chod organizace

- dobrovolná činnost není nezbytná pro chod organizace, leč výrazně snižuje finanční náklady
- dobrovolná činnost není nepostradatelná, ale pomáhá zkvalitňovat služby a usnadňovat provoz)
- z hlediska časového vymezení:
 - dobrovolné zapojení při jednorázových akcích
 - dlouhodobá dobrovolná pomoc – je poskytována opakovaně a pravidelně
 - dobrovolná služba – dobrovolný závazek věnovat se několik měsíců až let dobrovolné činnosti, obvykle mimo svoji zemi)

Mlčoch a Zášková (2013) uvádějí další typ rozdělení dobrovolnictví - na formální (pod záštitou organizace – veřejné) a neformální (bez zajišťující organizace, někdy bývá označováno jako sousedská výpomoc a dle Friče a Pospíšilové (2010) se jedná o pomoc poskytovanou lidem, kteří nejsou s poskytovatelem v příbuzenském vztahu).

1.5 Oblasti dobrovolnictví

Oblasti dobrovolnictví jsou opravdu široké a často se překrývají. K jejich rozdělení jsem se inspirovala na webových stránkách www.dobrovolnik.cz. Toto dělení oblastí dobrovolnictví vzniklo v roce 2010 v Berouně na přípravných zasedání pro Evropský rok dobrovolníků 2011.

Dobrovolnictví ve zdravotnictví – v České republice se tento typ dobrovolnictví objevuje pozvolna a systematicky od roku 2000. Dnes působí dobrovolníci jak na lůžkových odděleních, tak i ve ‚zdravotně sociálním terénu‘, kde pomáhají zejména lidem se zdravotním postižením.

Dobrovolnictví v sociálních službách – dobrovolníci opět nenahrazují profesionály ani v této oblasti, ale přispívají ke zkvalitnění sociálních služeb, zejména individuálního přístupu ke klientovi. Skupina těchto dobrovolníků musí splňovat kritéria standardů kvality sociálních služeb, jak uvádí zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, a ve znění jeho pozdějších prepisů.

Dobrovolnictví v kultuře – dobrovolníci organizují kulturní a společenské dění kolem sebe, zabývají se ochranou a revitalizací místních kulturních památek, opatrují kroniky a tradice svých obcí.

Dobrovolnictví ve sportu – v České republice působí více než 200 000 dobrovolníků při organizování a zajišťování sportovních akcí pro veřejnost - bez příspěvku dobrovolníků, ať už se jedná o odborníky v tomto oboru, nebo pouhé ‚nadšence‘, by byl sport výrazněji nedostupným.

Dobrovolnictví s dětmi a mládeží – je zaměřeno na výchovné aktivity s dětmi a mládeží. Zasahuje do mnoha oblastí – sociální oblast, ekologie, sport, kultura, aj. Hlavním cílem je přirozená socializace, při které je kladen důraz na individualitu každého jedince. Některé děti se později samy stávají dobrovolníky.

Dobrovolnictví v ekologii – je další velmi rozšířenou oblastí dobrovolnictví s dlouholetou tradicí. Dobrovolníci pomáhají jak při ochraně a obnově přírody, tak při vzdělávacích a osvětových činnostech.

Mezinárodní dobrovolnictví a rozvojová spolupráce – jedná se o specifický typ dobrovolnictví, který je spojený s mezinárodní spoluprací a interkulturním vzděláváním. Reálně se jedná o velmi rozmanité činnosti – dlouhodobá pomoc místní komunitě, workcamps, příprava kulturních, sportovních, osvětových, aj. akcí a mnoho dalšího.

Dobrovolnictví při mimořádných událostech – u nás dobrovolníci zasahují zejména při záplavách, ale podílejí se i na zajištění humanitární pomoci při a po válečných konfliktech či přírodních katastrofách v zahraničí. Zde je mimořádně důležité profesionální organizování akcí, aby bylo efektivně využito dobrovolnické pomoci.

Dobrovolnictví firem – je součástí širšího konceptu Společenské odpovědnosti firem (CSR, Corporate social responsibility). Pomáhá všem zúčastněným – firmám, zaměstnancům, spolkům a komunitám – zejména v budování vztahů a boření bariér, dále při získávání a prohlubování potřebných kompetencí pro život jako takový.

Komunitní dobrovolnictví – znamená propojení různorodých aktivit, společných hodnot a aktivního společenství. Příkladem v praxi může být sousedská výpomoc, ale i Camphill (komunita lidí s postižením i bez něj žijící na soběstačné farmě), komunitní škola a mnoho dalších.

Dobrovolnictví v církvích a náboženských společnostech – tato dobrovolnická služba je zaštiťována církevními spolky a zasahuje do všech ostatních oblastí. Motivace dobrovolníků je odlišná o jeden podstatný motiv, a tím je duchovní postup, rozvoj dobrovolníka

(Anonymus 1).

1.6. Paradigmata zkoumání dobrovolnické participace

V odborné literatuře není dosud jasně vymezený fenomén dobrovolnictví, jeho druhy a oblasti. Autoři Frič a Pospíšilová (2010) se přiklání k rozdělení perspektiv zkoumání dobrovolnictví do třech obsáhlých kategorií podle autorů Lyonse et al. (1998) a Rochestra (2006, et al., 2010).

První kategorií je nezisková perspektiva, která se přiklání k pohledu na dobrovolnictví jako na neplacenou práci. Zájem je zaměřený na velké neziskové organizace s hierarchickou strukturou, se zaměstnanci a manažery, které působí zejména ve veřejně prospěšných službách (sociální služby, zdravotnictví, školství). Jako hlavní motivy dobrovolníků vnímá altruismus, touhu někomu pomoci.

Další kategorií je perspektiva občanské společnosti jako občanského aktivismu. Zájem je zaměřený na menší členské organizace, které se angažují v otázkách životního prostředí, sociálních služeb, dopravy, apod. Tato perspektiva se soustřeďuje na otázky rekrutace a motivace dobrovolníků, sociálních sítí, komunitního života a vzájemné prospěšnosti. Jako hlavní motivace se jeví sdílení společných hodnot, svépomoc, či vzájemná pomoc při řešení problémů – tedy komunitní motivace.

Poslední kategorií je perspektiva volnočasová. Ta vnímá dobrovolnictví jako způsob trávení volného času. Uplatňuje se zejména v oblastech kultury, umění, sportu a rekreace. Hlavní motivací je entuziasmus – nabytí dalších zkušeností a kompetencí, možnost sebevyjádření, tvořivosti (Lyons et al., 1998; Rochester, 2006; Rochester et al., 2010 in Frič, Pospíšilová, 2010).

1.7 Výzkum dobrovolnictví v ČR

Komplexní výzkum zabývající se dobrovolnictvím na území České republiky pochází od autorů Friče a Pospíšilové. Byl uveřejněn v roce 2010 v titulu *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. stol.* Autoři shrnují, že:

- formálnímu dobrovolnictví se věnuje 30% občanů ČR, neformálnímu dobrovolnictví se pak věnuje 38% občanů ČR
- průměrný český (formální) dobrovolník pracuje pravidelně a dlouhodobě - až tři čtvrtiny dobrovolníků pracuje déle než dva roky pro tu samou

organizaci, již je členem, a kde nachází silné emocionální vazby na jiné členy organizace. Své dobrovolnické práce si užívá jako volnočasové aktivity a v jeho motivaci je zhruba vyvážen altruismus i egoismus. V jeho hodnotové orientaci významně převažuje kolektivismus nad individualismem, vzájemně se nevylučují.

- v dobrovolnictví (formálním) se pohybují ve větší míře středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaní lidé, poměr mužů a žen je vyrovnaný.
- zpravidla se jedná o zájmové organizace bez zaměstnanců s nízkou mírou profesionalizace řízení dobrovolníků. Působí zejména v oblastech sportu, kultury a rekreace.
- přes výše uvedený bod je české dobrovolnictví poměrně profesionalizované – přes 50% dobrovolníků se setkalo s prvky profesionálního vedení dobrovolníků.
- nynější image dobrovolnictví je chápána většinou obyvatelstva kladně a jako možné východisko z konzumního způsobu života. Ale ještě čtvrtina obyvatelstva ho vnímá jako manipulaci. Autoři se domnívají, že je to způsobeno přístupem k dobrovolnictví v minulém socialistickém režimu před rokem 1989. Stoupenci KSČ mají statisticky silný sklon k negativnímu pojetí dobrovolnictví.
- dvě životaschopné alternativy vývoje českého dobrovolnictví představují občanská společnost a volnočasový vzorec.

Další rozsáhlejší výzkum, který je zaměřený na prosociální charakteristiky osobnosti dobrovolníků, je prací autorů Mlčocha a Záškové. Výzkum realizovali na podzim roku 2012. Tito autoři docházejí k závěrům:

- že dobrovolnictví je možné chápat z psychologického hlediska jako specifický druh prosociálního chování
- mezi dobrovolníky převládají středoškolsky vzdělané osoby nad osobami s vysokoškolským vzděláním. Poměr mezi muži a ženami není vyrovnaný, žen je výrazně více. Ženy pomáhají častěji v sociálních službách, muži častěji pomáhají v zájmových organizacích.

- motivy k pomáhání, které dobrovolníci nejčastěji uvedli, byli - pomoc lidem v nouzi, snaha o porozumění, možnost vyjádření altruistických a prosociálních hodnot, možnost vlastního růstu a posílení sebeúcty

1.8 Definice dobrovolníka

Dle zákona o dobrovolnické službě se dobrovolníkem může stát fyzická osoba nad 15. let, v případě dobrovolnického výjezdu do zahraničí je věková hranice stanovena nad 18. let. A také ten, kdo má zájem věnovat svůj čas ve prospěch jiných lidí, zvelebování krajiny, záchraně zvířat či kulturního dědictví. Oblastí, kde se dá pomoci, je bezesporu bezpočet. A navíc každý z nás má něco, co může předat, a rovněž něco, co může z dobrovolnické činnosti získat. A kdo je dobrovolníkem? Dle Tošnera a Sozanské (2002, s. 35) je dobrovolník *„člověk, který bez nároku na finanční odměnu poskytuje svůj čas, svoji energii, vědomosti a dovednosti ve prospěch ostatních lidí či společnosti.“* Rovněž vymezuje dobrovolníka jako *„spolehlivého pomocníka, na kterého je možné mít podobné nároky jako na placeného zaměstnance“*. Odbornost dobrovolníků potvrzují autoři Frič a Pospíšilová (2010, s. 27), kteří se shodují s Druckerem (1989, in Frič a Pospíšilová, 2010) v pohledu na dobrovolníky, ti *„nejsou pouzí amatéři s dobrými úmysly. Díky své vysoké kvalifikaci se (...) změnil v experta a partnera.“*

Frič a Pospíšilová (2010, s. 27) také upozorňuje na změnu hodnot dobrovolníků, kterým tato činnost nabízí hodnoty jako: *„svoboda výběru, rozvoj osobnosti, zvyšování kvalifikace, rozšíření obzorů poznání a rozvoj pracovní kariéry“*. Mnozí dobrovolníci jsou motivováni k další dobrovolné činnosti, když vidí, co dokázali změnit, vylepšit, pomoci. Cituji dobrovolnici oceněnou Křesadlem 2014, paní Marii Čížkovou: *„Ten pocit, že děti dokážete rozradostnit, že náladu, kterou měly ošklivou, jim změňte a ony nebudou večer plakat, v klidu usnou - to je pak i pro vás velké zadostiučinění.“* (Anonymus 1).

1.9 Management dobrovolnictví

Aby dobrovolníci mohli odvádět nejen kvalitní, ale i efektivní „práci“, je potřeba jejich činnost koordinovat, vést a poskytnout jim patřičnou podporu, proto se začal uplatňovat relativně nový profesní obor – management dobrovolnictví. Ten zahrnuje již podrobnou přípravu dobrovolnického programu, jeho zavedení do praxe, výběr a zaškolení dobrovolníků, pravidelná setkávání, supervize, podmínky rozchodu organizace s dobrovolníkem a řadu dalších. Klíčovým pracovníkem se stává Koordinátor dobrovolníků, který řadu výše zmíněných činností zajišťuje a rovněž působí jako kontaktní osoba mezi dobrovolníky, klienty, zaměstnanci a vedením organizace, stará se také o administrativu, nebo o ocenění, a uznání dobrovolníků (Tošner, Sozanská, 2002). Tato pozice v sobě kloubí prvky sociální práce a personalistiky (Anonymus 1).

Propagací a poskytnutím odborného vzdělávání v této oblasti dobrovolnictví se zabývají Dobrovolnická centra. První takovéto centrum vzniklo v České republice v roce 1998 a je jím HESTIA – Národní dobrovolnické centrum. Dobrovolnická centra působí regionálně a jejich posláním je propagace dobrovolnictví ve společnosti a spolupráce s neziskovými organizacemi v regionu, které mají za cíl zapojení co nejširšího počtu obyvatel do řešení problému komunity (Tošner, Sozanská, 2002).

2. Volný čas

2.1 Volný čas a jeho význam

Volný čas je dnes významnou oblastí života a výchovy každého z nás. Zejména u dětí a mládeže je kvalita jeho naplnění důležitá. Např. v zájmových činnostech pod vedením dospělé osoby si děti nejen osvojují nové zkušenosti, které pak dále prohlubují (v oblastech zručnosti nebo vědomostí), ale rovněž v oblasti jako je sociální učení. A to kontaktem s jinými, rozdílnými lidmi ve známém a bezpečném prostředí. Zkoušejí si jiné sociální role, řeší konflikty, apod. Dále se setkávají s lidmi, kteří tráví svůj volný čas také aktivně. Samozřejmě to platí pro jakoukoliv generaci, ale u dětí a mládeže je toto obzvlášť významné, protože je formuje více do hloubky. Je důležité, aby se naučili aktivnímu trávení volného času od svých rodičů, blízkých a pedagogů, neboť to pravděpodobně budou později dále učit své děti (Hofbauer, 2004).

Aktivní naplňování volného času je rovněž primární formou prevence patologických jevů. Hofbauer (2004, s. 9) upozorňuje, že *„volný čas je také časem očekávání a rizik“*. Neboť nedostatek příležitostí nebo nedostupnost vhodného způsobu trávení volného času může vést například k pasivní zábavě (konzumu), nudě, potulování, drogové závislosti, delikvenci či kriminalitě. Nedostatek kvalitních osobních zájmů je brán jako závažný negativní osobnostní rys (Pávková, 2008). Proto se celá řada jednotlivců, spolků a státních zařízení věnuje smysluplnému naplňování volného času.

Volným časem a jeho aktivitami se zabývá i řada vědních disciplín, především humanitního zaměření – pedagogika, zejména pedagogika volného času, psychologie, sociologie a další.

2.2 Definice volného času

Ministerstvo školství, tělovýchovy a mládeže definuje volný čas jako *„dobu, kdy člověk koná činnosti podle své vůle takovou intenzitou, aby si odpočinul, bez záměru produktivity ve prospěch společnosti. Volný čas je rovněž mimopracovní doba,*

osvobozená od času přesčasové práce a dojíždění na místo pracoviště.“ U této definice se tedy slučuje kvalitativní a kvantitativní podstata volného času.

Hofbauer (2008, s. 10) uvádí, že volný čas *„je dobou, kterou má po splnění potřeb a povinností člověk k dispozici pro činnost sebeurčující a sebevytvářející.“* Volný čas je ohraničený časem pracovním (návštěva školy, pracovní proces) a tzv. časem vázaným, který zahrnuje biofyziologické potřeby člověka, provoz domácnosti, chod rodiny a další nutné mimopracovní činnosti (Hofbauer, 2008).

K výše uvedené definici se přiklání i Šerák (2009, s. 28) a doplňuje, že hranice mezi jednotlivými oblastmi času nejsou striktní, nýbrž jsou *„velmi flexibilní“*.

Šerák (2009) uvádí Murphyho (in Kelly, 1996) rozlišení šesti rozdílných typů vymezení volného času, který je chápán jako:

- libovolná doba, která zbývá po ukončení pracovní činnosti a naplnění všech požadavků nutných k zajištění běžného života,
- prostředek sociální intervence (terapie pro nemocné, zapojení do systému sociální participace, rozšiřování dovedností, naplnění sociálních funkcí),
- výsledek působení sociálních a dědičných faktorů (jedná se spíše o sociologické východisko, nežli o definici),
- projev svobody, stav duše,
- výraz plnohodnotného a samostatného neutilitaristického chování, které není odvozeno od práce,
- holistický pojem, který je přítomen v jakékoliv lidské aktivitě, důraz je kladen především na kvalitu prožívání – volný čas je povznášející svobodou, která se projevuje prostřednictvím aktivity.

2.3 Funkce volného času

Mezi hlavní funkce volného času se všeobecně řadí odpočinek (duševní a fyzická relaxace, obnovení pracovních sil), zábava (regenerace duševních sil, osvobození se od nudy) a rozvoj vlastní osobnosti člověka (rozvíjení schopností a získávání dalších zkušeností) (Hofbauer, 2004; Hradečná, 1995 in Šerák, 2009).

Německý pedagog volného času H. W. Opaschowski (nar. 1941) komplexně definoval funkce volného času a rovněž jeho možnosti (in Hofbauer, 2004):

- rekreace (regenerace a relaxace),
- kompenzace (odstraňování zklamání a frustrací, rozptýlení),
- výchovu a další vzdělávání (učení se o svobodě a ve svobodě, sociální učení),
- kontemplace (potřeba vnitřního uvědomění, hledání smyslu života),
- komunikace (sociální kontakty, potřeba sdílení, pospolitosti, empatie),
- participace (účast na dění kolem sebe, spoluzodpovědnost),
- integrace (stabilizace života rodiny a vplynutí do života společnosti),
- enkulturace (kulturní rozvoj jedince, tvůrčí vyjádření).

Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže do roku 2007 shrnuje funkce volného času na relaxační, regenerační, kompenzační, sociálně preventivní, výchovnou a vzdělávací.

3. Postižení

3.1 Postižení a jeho definice

V souvislosti s pojmem postižení se můžeme rovněž setkat s termínem *zdravotní postižení* nebo *osoba se zdravotním postižením*.

Mezinárodní úmluva o právech osob se zdravotním postižením z roku 2006 (v České republice nabyla platnosti dne 28. října 2009) definuje zdravotní postižení takto: „*zdravotní postižení je koncept, který se vyvíjí a který je výsledkem vzájemného působení mezi osobami s postižením a bariérami v postojích a v prostředí, které brání jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti, na rovnoprávném základě s ostatními*“. A dále osoby se zdravotním postižením definuje takto „*osoby se zdravotním postižením zahrnují osoby mající dlouhodobé fyzické, duševní, mentální nebo smyslové postižení, které v interakci s různými překážkami může bránit jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními*.“ Tato definice vymezuje jasné propojení osoby se zdravotním postižením a společnosti na důsledcích zdravotního postižení, často negativních a omezujících osobu s postižením.

K výše uvedeným definicím se přibližuje i definice zdravotního postižení uvedená v Národním plánu vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením pro období 2010 – 2014. Zní takto „*zdravotní postižení je možno charakterizovat jako dlouhodobý nebo trvalý nepříznivý zdravotní stav, který již nelze léčbou výrazně zlepšit či zcela odstranit. Narozdíl od řady dalších skutečností, které může jejich nositel ovlivnit, se přitom jedná o situaci, která je většinou nezávislá na vůli jedince*“. Dále tento dokument uvádí nutnost participace celé společnosti na odstraňování negativních důsledků zdravotního postižení.

V oboru speciální pedagogiky je definován termín postižení jako „*omezení nebo ztrátu schopností vykonávat činnost způsobem nebo v rozsahu, který je pro člověka považován za normální*“ (Slowík, 2007, s. 27). Pro znevýhodnění člověka s postižením (disability) ve společnosti je uváděn termín handicap. Pipeková (2006, s. 98) uvádí definici postižení konkrétněji „*za postižené ve smyslu pedagogickém se považují*

všechny děti, mladí lidé a dospělí, kteří jsou v učení, sociálním chování, v komunikaci a řeči nebo v psychomotorických schopnostech tak omezeni, že jejich spoluúčast na životě ve společnosti je značně ztížena“

3.2 Osoby se zdravotním postižením

„Když se rodičům narodí dítě s postižením, potřebují pomoc – v první chvíli a potom stále.“

Z materiálů Diakonie a Arpidy, Trhové Sviny

citováno z <http://www.domecek.org/o-nas/historie/>

Každá osoba má ve společnosti své místo, ve kterém žije. Každý její člen jí přináší své kvality a hodnoty. Rovněž osoby s postižením mají své místo. A rovněž přinášejí i své kvality a hodnoty, kterými společnost obohacují. Tyto osoby mohou a nemusí cítit různá omezení. Záleží na jejich postižení, osobnosti, ale i rodině, blízkém a širším okolí, a v neposlední řadě i na celé společnosti do jaké míry je jejich postižení vlastně omezující. Vančura (2007) zdůrazňuje příznivé podmínky, jako je prvotní akceptace a navázání dialogu mezi intaktní osobou a osobou s mentálním postižením. Toto tvrzení platí pro kontakt s kýmkoliv, pro osobu s postižením nebo bez něj, pro osobu jakékoliv rasy, vyznání, aj.

Ve výzkumné části této bakalářské práce figurují osoby s různými druhy postižení. Jedná se o osoby s lehkou mentální retardací, Prader-Willi syndromem, autismem, dětskou mozkovou obrnou, lehkou mozkovou dysfunkcí a epilepsií. Vzhledem k této skutečnosti se budeme dále věnovat i na teoretické rovině výše zmíněným cílovým skupinám.

3.3 Charakteristika lehké mentální retardace

Mentální retardaci definuje Valenta (2007, s. 12) jako: *vývojovou duševní poruchu se sníženou inteligencí demonstrující se především snížením kognitivních, řečových, pohybových a sociálních schopností s prenatální, perinatální a postnatální etiologií.* Podle české odborné literatury vzniká mentální retardace do 2. roku života. Pokud dojde

ke snížení rozumových schopností po této věkové hranici, jedná se o demenci (Pipeková, 2006; Slowík, 2007; Valenta, Müller, 2007).

American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) usiluje o nahrazení termínu mentální retardace termínem mentální postižení. Které definuje jako: „*Mentální postižení se vyznačuje významnými omezeními intelektuálních funkcí a adaptivního chování. Toto postižení vzniká před dovršením 18. let věku.*“

V současné době se v České republice termín mentální postižení primárně používá jako zastřešující pojem pro všechny jedince s IQ pod 85. Sekundárně se používá jako synonymum k pojmu mentální retardace, jenž je využíván pro osoby s IQ pod 70. Švarcová (2000, s. 29) nabízí definici: „*Mentálním postižením nebo mentální retardací tedy nazýváme trvalé snížení rozumových schopností, které vzniklo v důsledku organického poškození mozku.*“

Jak ale upozorňuje Valenta (2014, s. 12) „*je třeba zhodnotit celou řadu dalších aspektů osobnosti, především to, zda klient selhává ve většině sociálních očekávání svého užšího i širšího prostředí.*“

Pro větší přehlednost budu dále rozlišovat termín mentální postižení, jako zastřešující pojem pro osoby s IQ pod 85, a termín mentální retardace definující osoby s IQ pod 70.

Příčinou mentálního postižení mohou být - prenatalní příčiny (hereditární neboli dědičné faktory, genetické příčiny, toxické vlivy prostředí, onemocnění matky v průběhu těhotenství, vrozené vady lebky a mozku, aj.), perinatální příčiny (organické nebo mechanické poškození mozku, přidušení, předčasný porod, aj.) a postnatální příčiny (zánětlivá onemocnění mozku, traumata, nádorová onemocnění mozku, krvácení do mozku, nemoci vedoucí k demenci (snížení rozumových schopností po 2. roce života), sociokulturní, citová, stimulační deprivace). Tyto vlivy se mohou vzájemně prolínat (Valenta, Müller, 2007).

Hlavní znaky lehké mentální retardace (Pipeková, 2006):

- lehce opožděný nebo zpomalený psychomotorický vývoj – nedostatečná zvědavost a vynalézavost, slabší paměť, lehce opožděná motorika, porucha pohybové koordinace, snížená schopnost abstraktního, analyticko-syntaktického a logického myšlení
- opožděný vývoj řeči – malá slovní zásoba, obsahová chudost, různé řečové vady

- zpomalený rozvoj sociálních dovedností - v sociálně nenáročném prostředí nemají problémy ani omezení
- zvýšená emocionálnost - vyšší afektivní labilita, impulsivnost, úzkostnost, vyšší míra sugestibility
- většina jedinců zvládá sebeobsluhu, udržují sociální vztahy a po zaučení mohou vykonávat jednoduché zaměstnání

Pipeková (2006) udává prevalenci jedinců a lehkou mentální retardací v populaci 2,6 % a v celkovém počtu jedinců s mentálním postižením 80%.

Vágnerová (2008) poukazuje na trvalost stavu mentálního postižení a zároveň i na možnost zlepšení, která je ovlivněna etiologií postižení a kvalitou stimulace jedince s mentálním postižením. Tedy vhodnými výchovnými a edukačními metodami lze významně zvýšit samostatnost jedince s mentálním postižením a tím kvalitu jeho života. Mimořádně důležité je nabyté dovednosti a vědomosti „*opakovat a udržovat v průběhu celého života*“ (Slowik, 2007, s. 116).

3.4 Charakteristika Prader-Willi syndromu

Jedná se o genetickou vrozenou poruchu 15. chromozomu. Prader-Willi syndrom (PWS) identifikovali v roce 1956 švýcarští lékaři – profesor A. Prader, doktor A. Labhart a doktor H. Willi. Porucha je charakterizována nedostatečnou funkcí hypotalamu (mezimozku), který ovlivňuje funkci hypofýzy (podvěsek mozkový). U dětí s PWS je narušený fyzický a psychický růst a vývoj.

S. B. Cassidy (2007) uvádí jako hlavní rysy syndromu:

- infantilní hypotonie – snížený svalový tonus v novorozeneckém a kojeneckém věku
- vývojové opoždění
- mentální retardace – pohybuje se v pásmu od lehké až po hlubokou. Nejčastěji se inteligence pohybuje kolem 70 IQ.
- obezita – způsobená hyperfagií (přejídání se) a nízkým energetickým výdejem. Způsobuje další závažné zdravotní komplikace.

- poruchy chování – výbuchy vzteku, drobné sebepoškozování, lhaní, krádeže jídla
- charakteristický vzhled obličeje a těla – úzké čelo, oči ve tvaru mandle, horní ret trojúhelníkového tvaru, malé ruce a nohy, úzké paže, malý vzrůst
- hypogonadismus – nedostatečný vývoj pohlavních orgánů

Výskyt PWS v populaci je 1 : 150000 narozených dětí. Syndrom postihuje chlapce i dívky ve stejné míře (Anonymus 2).

Vyléčit PWS není možné, ale vhodnými léčebnými a výchovnými postupy lze výrazně snížit negativní důsledky na kvalitu života jedince s PWS. Výchova by měla být zaměřena i na zvládání nekontrolované chuti k jídlu a přejídání se. Je důležité naučit dítě, co smí jíst a v ideálním případě kolik. Pokud je dítěti odmítána nadbytečná potrava, roste v nich frustrace a mívají agresivní afekty, sebepoškozují se (mají vysoký práh citlivosti), chovají se společensky nepřijatelně (aby získali potraviny, jsou schopni lhát, krást nebo sníst již nepoživatelné potraviny). Rovněž je vhodné děti od útlého věku vést k pravidelným pohybovým aktivitám. Dále je důležitý nácvik praktických úkonů (sebeobsluha, komunikace s okolím, využívání veřejné dopravy, aj.). V dospělosti vyžadují osoby s PWS různou míru dopomoci, téměř vždy kvůli kontrole stravovacího režimu. Na běžných pracovištích mívají problémy se sociálními vazbami (Anonymus 2).

3.5 Charakteristika autismu

Autismus je pervazivní (všeprostupující) vývojová porucha autistického spektra (PAS). Způsobuje „*postižení hluboké a vážné, které se projevuje především v oblasti komunikace, sociálního chování a vnímání.*“ (Opařilová in Pipeková, 2006, s. 309). Je založeno na neurobiologickém podkladě. Přesné příčiny nejsou známy. Odhaduje se na vliv dědičných faktorů, infekčních onemocnění a chemických reakcí v mozku (Anonymus 3).

Autismus se diagnostikuje na základě plně se projevených obtíží ve třech vývojových oblastech, tzv. triáda příznaků (Anonymus 3, Pipeková 2006):

- sociální chování a dovednosti – okolní svět se jim jeví chaotický, nerozumějí společenským pravidlům, a tak si utvářejí svá vlastní
- oblast komunikace – bývá silně narušena, děti často nekomunikují slovně, nejeví zájem o své okolí, nemazlí se, chybí pohled z očí do očí
- stereotypní a/nebo rigidní chování – dítě trvá na vykonávání rituálů, na řádu činností během dne, který se nemění. Jakékoliv změny je vyvádějí mimořádně z míry.

Může být přidruženo i jiné postižení – mentální, smyslové, pohybové. Častý je výskyt epilepsie.

Dle epidemiologických studií se odhaduje počet osob s PAS žijících v ČR na 15 – 20 000 (Anonymus 3).

Systematickou speciálně pedagogickou péčí lze výrazně pomoci zvýšit kvalitu života osobám s autismem. Mezi používané metodiky patří metodika strukturovaného učení, metodika psychoedukace a metodika vizualizace. Také je využívána kognitivně behaviorální terapie. Cílem je usnadnit porozumění okolnímu světu a komunikaci s ním (Anonymus 3).

3.6 Charakteristika dětské mozkové obrny

Dětská mozková obrna (DMO) se řadí mezi „závažná centrální postižení“ (Vítková, 2006, s. 41). Kraus (2004 in Slowík, 2007, s. 100) ji definuje jako „*neprogresivní neurologický syndrom vyvolaný lézí nezralého mozku*“.

Etiologie této poruchy je velice pestrá. Rozlišuje se dle doby vzniku příčin na:

- prenatální příčiny – některá infekční onemocnění matky během těhotenství, vrozené vady mozku a cévní příčiny
- perinatální příčiny – u předčasně narozených dětí se nejčastěji jedná o nedostatečné okysličení anebo krvácení v oblasti mozkových komor. U dětí narozených v termínu se jedná o perinatální asfexii (nedostatečné okysličení mozku během porodu).
- postnatální příčiny – zánětlivá onemocnění mozku a jeho obalů, těžké úrazy hlavy, otravy, tonutí, apod.

- neznámé příčiny – až u 1/3 dětí s DMO se příčina neodhalí (Anonymus 4)

Projevy DMO dle Vítkové (in Pipeková, 2006):

- v oblasti hybnosti - hybné postižení, tělesná neobratnost (zejména v jemné motorice), zvýšená pohyblivost a neklid
- nerovnoměrný psychomotorický vývoj
- v oblasti řeči – opožděný vývoj řeči, vady řeči
- v emocionální oblasti – výkyvy nálad, překotné a impulzivní reakce
- poruchy koncentrace
- nedokonalost vnímání, nižší míra představivosti a výkyvy v duševní výkonnosti

Může být přidruženo mentální (66,6%) nebo smyslové postižení. Také je častý výskyt epilepsie (15 až 70%) (Vítková in Pipeková, 2006).

DMO má širokou škálu projevů. Uvedeme základní rozdělení forem DMO (Slowík, 2007):

- spastické (křečovitě) – svalstvo končetin se křečovitě stahuje a ochabuje (diparéza – postižení dolních končetin, hemiparéza – postižení končetin na pravé nebo straně těla, kvadruparéza – postižení všech končetin v různé míře) anebo zcela ochrnuje (paraplegie, hemiplegie, kvadruplegie)
- nespastické – atetoidní (charakterizují ji pomalé mimovolní pohyby), ataktická (poruchy rovnováhy, celková pohybová koordinace je nedostatečná)
- smíšené – kombinace spastických a nespastických forem DMO

Četnost výskytu v odborné literatuře se uvádí 50 – 60 % výskytu z celkového počtu postižení hybnosti (Lesný, 1989 in Pipeková, 2006).

Léčba DMO vyžaduje týmovou spolupráci (rodičů, lékařů, fyzioterapeutů, psychologů a speciálních pedagogů). Opět zde platí důležitost včasné diagnózy. Mezi nejpoužívanější terapie patří Vojtova reflexní terapie (podpora vývoje vzpřimování,

v konečném stadiu je bipedální chůze dítěte), Bobathova terapie (koncept shrnující metody fyzioterapie, ergoterapie a logopedie) (Vítková, 2006).

3.7 Charakteristika lehké mozkové dysfunkce

Lehká mozková dysfunkce (LMD) je „*lehčím typem poruchy centrální nervové soustavy*“ (Vítková in Pipeková, 2006, s. 173).

Mezi příčiny vzniku LMD patří heredita (dědičnost), poškození mozku v průběhu problémového těhotenství nebo porodu, užívání alkoholu a jiných toxických látek během těhotenství, nedostatek dopaminu (látka podporující přenos nervových signálů) (Anonymus 5).

Projevy LMD spočívají v oslabení „*schopností a vlastností řady psychických funkcí zodpovědných za řízení, kontrolu, regulaci, koordinaci a integraci chování v širokém slova smyslu*“ (Vítková, 2006, s. 46). Patří sem zejména snížená aktivizační úroveň, nízká schopnost sebekontroly, psychomotorický neklid, dyskoordinace pohybů, nerovnoměrný vývoj, vady řeči, specifické poruchy učení a poruchy chování.

Výskyt LMD v dětské populaci je 3%. Více postiženi jsou chlapci (Říčan, Vágnerová, 2001 in Vítková, 2006).

K nápravě LMD se používá léčebných (vedle léků se osvědčují zejména potravinové doplňky a vitaminy na podporu mozkové činnosti) a rehabilitačních postupů, speciálně pedagogických metod k edukaci a reedukaci, rodinné psychoterapie. Významným faktorem nápravy LMD je také dozrávání centrální nervové soustavy. V oblasti edukace a výchovy dítěte je důležité dítě netrestat za projevy LMD (nevhodné chování, nepozornost, aj.) a posilovat jeho sebehodnocení (Anonymus 6).

3.8 Charakteristika epilepsie

Epilepsie je neurologické onemocnění mozku jedince. Pro toto onemocnění je charakteristické spontánní opakování epileptických záchvatů. Ty charakterizuje Hadač (2003 in Vitek in Vítková, 2006, s. 69) jako: „*přechodné, obvykle trvají vteřiny až minuty, jsou vyvolané funkční poruchou mozku, jejíž příčinou jsou abnormní a excesivní*

výboje korových neuronů.“ Mohou se jimi projevit mnohé neurologické a jiné poruchy (Vítek in Pipeková, 2006).

Epileptické záchvaty vznikají na základě endogenních faktorů (geneticky podmíněné) a/nebo exogenních faktorů (tumory, infekce, intoxikace, oběhové poruchy, psychologické, neznámé, aj.) (Vítek in Vítková, 2006).

Epileptické záchvaty mají širokou škálu a intenzitu projevů. Jedná se o:

- změnu vědomí – krátký výpadek pozornosti až úplná amnézie (ztráta paměti)
- motorické příznaky – segmentované, lateralizované, asymetrické, tonické, atonické, klonické, aj.
- senzomotorické či senzitivní příznaky – brnění, znecitlivění, pocit pohybu, iluzivní vjemy (kovová pachů v ústech, vjem nepříjemného zápachu, atd.), aj.
- vegetativní příznaky - nevolnost, zvracení, inkontinence, změna barvy kůže, aj.
- automatismy – koordinované stereotypní jednání, které je vyvolané abnormní aktivací limbického systému (Vítek in Pipeková, 2006).

Prevalence epilepsie ve společnosti je 0,5 – 0,8% a jedná se o nejčastější neurologickou poruchu (Vítek in Vítková, 2006).

Epileptické záchvaty nemusí být celoživotní zátěží. Může se jednat o ojedinělé epizody nebo se epileptické záchvaty projevují v určitém vývojovém období jedince. Léčba epilepsie spočívá zejména v podpůrné medikamentózní léčbě (antiepileptika), dodržování vhodné životosprávy (zejména eliminace spouštěcích faktorů), v ojedinělých případech lze odstranit chirurgickým zákrokem (Slowík, 2007). U více než 75% pacientů je možná kompenzace antiepileptiky a více než 60% je možnost ukončení léčby (Vítek in Pipeková, 2006).

3.9 Osoby s postižením a volný čas

Podle Matějčka (2001 in Vančura, 2007, s. 13) patří mezi základní psychologické potřeby (jejichž naplnění umožňuje harmonický vývoj osobnosti) následující:

- potřeba přiměřené stimulace
- potřeba smysluplného (srozumitelného) světa
- potřeba životní jistoty (emočního nasycení ve vztazích)
- potřeba pozitivní identity (vlastní hodnoty a společenské prestiže)
- potřeba otevřené budoucnosti

Během aktivit volného času je vysoká míra pravděpodobnosti, že dochází alespoň k částečnému anebo úplnému naplnění základních lidských potřeb. Osoby s postižením mají často snížené schopnosti nebo možnosti uspokojovat své základní psychologické potřeby. Tím spíše, že častěji trpí sociální stigmatizací a izolací (Šiška, 2005; Vágnerová, 2008). Proto potřeba adekvátních volnočasových aktivit zaujímá významné místo v životech osob s postižením (Dobiášová, 2012). Jak dále tato autorka uvádí volnočasové aktivity poskytují prostor pro „*přirozenou a nenásilnou*“ (s. 15) integraci jedince s postižením do společnosti. Dle Švarcové (2006, s. 14) „*integrace je postoj společnosti k handicapovaným občanům, který je neodmítá, nesegreguje, ale naopak se snaží vytvářet podmínky pro jejich začlenění do ‚hlavního proudu‘ společenského života*“.

Během volnočasových aktivit je důležité vytvářet bezpečné prostředí. Zejména respektováním individuálních schopností a omezení jedince.

Dnes funguje řada spolků a volnočasových zařízení. Zájmové činnosti nabízejí také školská zařízení.

4. Role pedagoga

„Od učitele se požaduje (...), aby sám znal, co vyučuje (...), aby byl didaktikem (...) chtěl vyučovat“ (Komenský, 1947, s. 14). Hlavní role pedagoga je pozitivní působení v oblasti výchovy a vzdělávání ve škole v rámci vyučování (má formální charakter) na všestranný vývoj žáků, studentů. Autorita učitele je do velké míry formální – „plyne z jeho profesního postavení a z osobnostních rysů“ (Pávková in Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 131).

V oblasti mimoškolní výchovy ve volném čase se uplatňují zejména pedagogové volného času (působí především ve střediscích volného času a v zájmových stanicích) a vychovatelé (pracují v zařízeních pro zájmové vzdělávání – školní družiny, školní kluby, internáty, zařízení pro ústavní výchovu, aj.). U těchto profesí převažuje „pedagogické ovlivňování volného času“ (Pávková in Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 130). Zájmové vzdělávání je podmíněno dobrovolnou účastí jednotlivců. Z toho plyne převažující podíl „neformální autority, nutnost imponovat jako osobnost, umění motivovat jedince k činnosti“ (Pávková in Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 131). Pedagog volného času a vychovatel hlavně aktivizující formy a metody práce v malých skupinách nebo s jednotlivými žáky/studenty samostatně. Role, ve kterých se tyto pracovníci ocitají ve vztahu k vychovávaným, jsou rozmanité – učitel, instruktor, kamarád, rádce, aj. (Pávková in Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008)

5. Role dobrovolníka

„Role dobrovolníka je vymezena tak, aby se příjemce dobrovolné pomoci na ni mohl v dohodnutém rámci spolehnout.“ (Tošner, 2013) Role dobrovolníka je proměnlivá. Měla by být domluvena „na míru“ všem zúčastněným – klientům, dobrovolníkům, organizaci. Dobrovolník je spojovacím článkem mezi klientem a jeho prostředím, činnostmi, aj. (Anonymus 1). Působení dobrovolníka v organizacích spolupracujících s dobrovolníky by mělo vycházet ze všeobecné deklarace o dobrovolnictví vydané International Association of Volunteer Effort (IAVE). V té je kladen důraz na právo naplňování dobrovolné činnosti, na význam pro zúčastněné strany i celou společnost. A dále aby dobrovolnictví „doplňovalo, ale nenahrazovalo odpovědnou činnost jiných sektorů a placených profesionálů“ (Všeobecná deklarace o dobrovolnictví, 2001). Dobrovolné organizace mají velký potenciál „eliminovat (...) sociální exkluzi, integrovat lidského jedince a marginální skupiny do společnosti a zapojit je do rozhodování“ (Šiška, 2005, s. 35).

6. Metodologie výzkumu

Kvalitativní výzkum této bakalářské práce je zaměřený na názory, postoje a vnímání dobrovolníků samotnými uživateli dobrovolnické služby poskytované nestátní neziskovou organizace Haluz.

Stanovila jsem celkem tři dílčí cíle:

1. Specifikovat význam dobrovolnictví pro klienta při jeho aktivitách ve volném čase.
2. Vymezení role dobrovolníka (ve volno časových aktivitách osob s postižením) a její porovnání s rolí pedagoga.
3. Zjistit jaké vlastnosti, schopnosti a kompetence dobrovolníka preferují samotní klienti, v tomto případě osoby s postižením.

Zvolila jsem kvalitativní výzkum pomocí případové studie. Hendl (2008) uvádí definici kvalitativního výzkumu významného metodologa Creswella (1998): „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“

Jak dále Hendl (2008) píše, kvalitativní výzkum je některými metodology vnímán jako „*doplňk tradičních kvantitativních výzkumných strategií,*“ kdežto jinými jako: „*protipól nebo vyhraněnou výzkumnou pozicí ve vztahu k jednotné, na přírodovědeckých základech postavené vědě.*“ Leč kvalitativní výzkum v sociálních vědách postupem času získal „*rovnocenné postavení s ostatními formami výzkumu.*“

Výzkum pomocí případové studie charakterizuje Hendl (2008) jako takový, který je zaměřený na „*podrobný popis jednoho nebo několika málo případů.*“ Jehož hlavní výzkumnou otázkou je: „*jaké jsou charakteristiky daného případu nebo skupiny porovnávaných případů.*“

Jako metodu sběru dat jsem použila metodu rozhovoru pomocí návodu. Ta představuje seznam otázek nebo okruhů, které je nutné během rozhovoru probrat. Výhody této metody jsou, že tazatel se pomocí seznamu může orientovat v probraných tématech a že tedy na některá z nich nezapomene. Dále pomáhá strukturalizovat

rozhovory s více lidmi a zároveň má tazatel možnost formulovat otázky a ladit jejich řazení dle aktuální situace (Hendl, 2008).

Podle dílčích cílů práce jsem sestavila seznam otázek (viz příloha 1).

Rozhovory jsem se souhlasem respondentů zaznamenávala na diktafon. Poté jsem rozhovory z audiozáznamu převedla doslovnou transkripcí do písemné podoby a následně jsem odpovědi jednotlivých respondentů seřadila k sobě podle jednotlivých otázek uvedených v seznamu otázek. U jednotlivých odpovědí jsem vždy slovně shrnula uvedené odpovědi a následně jsem zpracovala výsledný souhrn všech výpovědí. A to v pořadí, které odpovídá cílům bakalářské práce.

Kvůli zachování anonymity respondentů i dobrovolníků jsou jejich uvedená jména smyšlená. Smyšlený je i název dobrovolné organizace, u které proběhlo výzkumné šetření.

6.1 Sběr dat a charakteristika skupiny dotazovaných

Sběr dat proběhl na společných setkání pod názvem Habr, která pořádá dobrovolnice z organizace Haluz. Setkání, na kterých se uskutečnili rozhovory, se konala ve dnech 17. a 21. dubna a 4. května roku 2014. Setkáních se účastnilo 6 - 9 klientů – osob s postižením - a ve stejném nebo vyšším počtu dobrovolníci. Na těchto setkáních jsem provedla celkem sedm rozhovorů s různými klienty, kteří se celkem pravidelně účastní akcí Habru. Na prvním setkání jsem rozhovory vedla pouze s respondenty, se kterými se osobně známe z mého dřívějšího působení na akcích organizace Proutku (letní tábor, víkendové akce), které organizace Haluz převzala a dále rozšířila. Na dalších dvou setkáních jsem rozhovory vedla i s účastníky, se kterými jsme se poznali až na společných akcích Habru. Atmosféra na těchto setkáních byla příjemná, bezprostřední, přátelská a otevřená.

Vybraná skupina respondentů má společný prvek. Využívá celkem pravidelně (minimálně 1x týdně) služeb dobrovolníků z organizace Haluz - využívá služeb jejich dobrovolníků nejčastěji. Skupinu dotazovaných tvoří čtyři muži a tři ženy, ve věku od 18. do 29. let. Průměrný věk je 22. let. Dvě osoby mají poruchu autistického spektra, dvě osoby dětskou mozkovou poruchu (DMO), jedna osoba lehkou mozkovou dysfunkci, jedna osoba lehkou mentální retardaci (MR) a jedna osoba Pryder-Willi

syndrom. Tři osoby mají přidruženou lehkou mentální retardaci, další tři osoby epilepsii.

Jméno	Pohlaví	Věk	Typ postižení
Agáta	žena	29	DMO
Bára	žena	25	lehká mozková dysfunkce
Ctirad	muž	24	DMO, MR – lehká, epilepsie
Denis	muž	22	Prader-Willy syndrom
Evžen	muž	21	Autismus (funkční), MR - lehká, kompenzovaná epilepsie
Felix	muž	21	Autismus (funkční), MR – lehká
Gita	žena	18	MR – lehká, kompenzovaná epilepsie

6.2 Organizace Haluz

Organizace Haluz vznikla jako občanské sdružení v listopadu 2009. Hlavním důvodem byla možnost a chuť pokračovat v pořádání tábora v Novohradských horách pro mladé lidi s mentálním, tělesným a kombinovaným postižením. Toto pomyslné žezlo převzala organizace Haluz od organizace Proutek, který působí na Jindřichohradecku. Lidé kolem organizace Haluz postupně organizovali další aktivity jako pravidelná setkání, výlety, hudebně dramatický kroužek, kurz vaření nebo benefiční koncert na koupi dodávky.

Některé z těchto aktivit skončili, jiné pokračují a další vznikají. Nyní pořádají dva turnusy táborů, pravidelná setkání (3 – 4x měsíčně) v Praze pod názvem Habr, pojízdnou kinokavárnu HALBAR, poznávací výjezdy po Evropě. Rovněž provozují půjčovnu, čímž si samostatně vydělávají část peněz na provoz organizace. K půjčení je nabízena dodávka, zahradní stan na párty, pípa, agregát.

Základním mottem a snahou organizace Haluz je vytvoření platformy, ve které se mohou setkávat lidé s postižením i bez něj a aktivně spolu trávit volný čas. Dále se snaží být úplně, anebo co nejméně závislá na grantových a dotačních systémech a rovněž bořit zažité předsudky, a tím inspirovat své okolí.

A jak organizace Haluz funguje? První čtyři roky byla postavena na čistě dobrovolné bázi. V listopadu 2013 došlo k vytvoření provozní skupiny, která organizačně zajišťuje chod organizace a je za to finančně ohodnocena. Provozní skupinu tvoří devět lidí, kteří se starají o jednotlivé projekty, veřejnou propagaci, fundraising, koordinaci klientů a dobrovolníků. Organizace tedy přešla k profesionálnímu vedení. Leč její aktivity stále stojí na dobrovolné bázi. Bez dobrovolníků by se žádná akce nemohla uskutečnit.

Organizace má dvě hlavní cílové skupiny – klienty a dobrovolníky. Obě skupiny jsou v rozmezí 15. až 30. let. Klienti jsou lidé s různými druhy postižení (vyjma psychiatrických onemocnění). Širší okruh čítá až 60 klientů. Z nich 30 až 40 se účastní letních táborů. Většina klientů pochází z Prahy. Dobrovolníků, kteří jsou s organizací ve spojení je až 140. Z nich je aktivních téměř 60. Většina pochází anebo momentálně žije v Praze. Jedná se převážně o vysokoškolské studenty.

7. Zpracování výzkumného šetření

V uvedených odpovědích uvádím i své upřesňující dotazy, které jsou ohraničeny závorkami.

Otázka č. 1. „Jak vnímáš dobrovolníka? Co pro Tebe znamená?“

Agáta: *„Pro mne znamená neplaceného asistenta a s kým můžu trávit volný čas. Ale nevytvářím s nimi vztahy. Když mamka potřebuje, abych měla nějakého asistenta, který se nemusí platit. Spíš je to pro mamku, jako že mne mu může dát.“*

Bára: *„Jsou to mí přátelé. Kamarádíme se. Ze setkání mám radost.“*

Ctirad: *„Vnímám je dobře. Jsou to fajn lidi.“*

Denis: *„Jsou třeba, jsou prima. A co znamenají? Ani nevím.“*

Evžen: *„Kamarádi.“*

Felix: *„Víš, co? Dobrý. Ale ten Adam mi vadí. Jinak jsou dobrý, jsou v pohodě.“*

Gita: *„Hm, kamarádi.“*

Shrnutí otázky č. 1: Šest respondentů hodnotí dobrovolníky kladně. Čtyři respondenti je výslovně vnímají jako své kamarády (u jednoho respondenta vyplynulo během rozhovoru později (viz otázky níže)). Jeden respondent má negativní vztah k jednomu konkrétnímu dobrovolníkovi, na základě špatné osobní zkušenosti (jak vyplývá níže). Jedna respondentka má neutrální vztah, zmiňuje praktické výhody jako služby, která není placená.

Otázka č. 2 „Jaký by dobrovolník měl podle Tebe být?

Agáta: *„Měl by být empatický a ještě, aby nás pochopil. To znamená, že musí být hodně empatický. Musí mít trpělivost s námi pracovat. A otevřený.“*

Bára: *„Upřímný, hodný, trpělivý.“*

Ctirad: *„Slušný. Aby s námi uměl komunikovat, aby se s námi pobavil a aby byla sranda.“*

Denis: *„Dobrovolník. Jak si představuji dobrovolníka v Haluzu..tak je to kámoš, vysoký kámoš s pocity. Abych se s ním cítil dobře.“*

Evžen: *„Neměl by lhát, spíš přátelský a hodný.“*

Felix: *„Jako ty. Jsi dobrá.“*

Gita: *„No, já myslím, že by měl být laskavý, potom by měl být veselý, aby měl dobré zážitky.“*

Shrnutí otázky č. 2: Respondenti si dobrovolníka představují s kladnými vlastnostmi jako je upřímnost, trpělivost a laskavost. Dva respondenti zmiňují um (trpělivost) s nimi jednat. Pro jednoho je podstatné, aby se s dobrovolníkem cítil dobře. Dva respondenti upozorňují i na důležitost dobrovolnickovy spokojenosti (*„aby se s námi pobavil, aby měl dobré zážitky“*).

Otázka č. 3 „Chceš, aby Tě spíš doprovázel, vedl, anebo obojí, dle situace?

Agáta: *„Doprovázel, no.“*

Bára: *„Asi jak kdy. Obojí.“*

Ctirad: *„Jak kdy.“*

Denis: „*No, já tedy nevím.*“

Evžen: „*No, tak třeba, aby mne dobrovolníci doprovodili. Tak, že jdeme na výlet.*“

Felix: „*To je různý. Akorát se mi nelíbí ten Adam, že mně okřikl.*“

Gita: „*Asi pomáhání.*“

Shrnutí otázky č. 3: Tato otázka měla za cíl vymezit do přijatelných mezí podle respondentů iniciativu a aktivitu dobrovolníka. Tři respondenti jsou nakloněni doprovázení i vedení dle jejich potřeby nebo dané situace. Dva respondenti si přejí doprovázení a jedna respondentka pomáhání, což je možné použít jako zastřešující pojem pro doprovázení i vedení. Jeden respondent nevěděl.

Otázka č. 4 „Je v něčem dobrovolník podobný učiteli? V čem?“

Agáta: „*Spíš je učím já. Je to obráceně. Asi není, protože ti říkám, že ho učím já.*“

Bára: „*Už nechodím do školy. Není.*“

Ctirad: „*Vůbec*“

Denis: „*Z Haluzu? Učitele? Ne. Možná, že ten Karel. Přejde mi strašně jako učitel. (Čím ti Karel připomíná učitele?) Nevím, tak zásadně, tak jako mi ho připomíná. Mám z něj takový pocit.*“

Evžen: „*Né, to ne, vůbec.*“

Felix: „*Anežka Janoušková mi připomíná učitelku. My se známe ze školy. (Aha, a dobrovolník ti připomíná učitele?) Ne, nepřipomíná.*“

Gita: „*No, podobní jsou.*“

Shrnutí otázky č. 4: Šest respondentů se shoduje na tom, že jim dobrovolníci nepřipomínají pedagoga. Jednomu respondentovi z této skupiny připomíná pedagoga konkrétní dobrovolník, má z něj takový pocit. Nikoliv u ostatních dobrovolníků. Jedné respondentce podobní přijdou jako zajímavá a rovněž trefná poznámka se mi zdá reakce jedné respondentky, která považuje sama sebe za učitelku dobrovolníků.

Otázka č. 5 „Je v něčem odlišný od učitele? V čem?“

Agáta: „*Úplně, ve všem.*“

Bára: „*Více se bavíme a kamarádíme, jako s dobrovolníky.*“

Ctirad: „*Já nevím. To nevím.*“

Denis: „*Dobrovolník? Tady zrovna v Haluzu spíš ne, spíš jako kamarádi. (Jsou tedy v něčem odlišní? Myslím kamarádi od učitele.) Jo. (Jinak se s nimi mluví?) Jo. (Jak jinak?) --- (A jak s nimi trávíš svůj čas?) S kamarády jsem úplně nejčastěji. S dobrovolníkem ne tak často. S učiteli jsem častěji.*“

Evžen: „*Učitele? Nevím...učitel učí. Nejsme zas tak kamarádi.*“

Felix: „*Že se mnou chodí na víkend.*“

Gita: „*Myslím, že ne.*“

Shrnutí otázky č. 5: Tři respondenti uvádějí jako odlišnost dobrovolníka od učitele fakt, že s dobrovolníkem se přátelí. Z této skupiny respondentů jeden uvádí rozdíl v četnosti kontaktů - s dobrovolníky se nevidá moc často, s učiteli častěji a nejčastěji s kamarády. Jeden respondent vnímá rozdíl v tom, že dobrovolník s ním tráví volný čas o víkendu. Jedna respondentka vidí rozdílnost mezi pedagogem a dobrovolníkem ve všem. Další respondentka rozdílů nevnímá. Jeden respondent neví.

Lidské vnímání okolního světa a vztahů v něm je rozmanité a bohaté, což je obohacující pro náš společný svět.

Otázka č. 6 „Při jakých činnostech se nejčastěji setkáváš s dobrovolníky?“

Agáta: *„To je hodně na domluvě. Vlastně jsem iniciátorem toho programu já. Takže mu řeknu, že chci jít do kina a jdeme do kina. Nebo že chci jít na hokej a jdeme na hokej.“*

Bára: *„Jezdíme na výlety, tábory, chodíme do Zoo a na výstavy.“*

Ctírad: *„Chodíme na výlety. Hrajeme hry.“*

Denis: *„S dobrovolníky? Třeba, třeba na táborech, nebo na víkendovce, nebo na nějakých jiných akcích.“*

Evžen: *„No, tak ve škole mám spoustu kamarádů. Spolu se učíme, chodíme občas ven. Akorát jsme tam byli. V Botanické. (Ano, a když se vrátíme klidem z Haluzu, k dobrovolníkům, co děláte spolu?) Nevím. (Jezdíte společně na tábor?) Na táboře jsem nebyl. (A hrajete společně hry?) Hry? My nehrajeme hry. (Povídáte si?) Povídáme. (A chodíš na výlety s Habrem?) No, chodím.“*

Felix: *„No, no, zatím nemáme nic naplánovaného...no, byl jsem na tom Výstavišti. (Takže chodíte na výlety, výstavy, bowling?) Ano.“*

Gita: *„Tak zatím nic, abych pravdu řekla. (Chodíš do Habru krátce?) Ano.“*

Shrnutí otázky č. 6: Všichni respondenti se účastní pravidelných aktivit dobrovolnické organizace. Až na dva účastníky všichni rovněž jezdí na letní tábor. Jedna účastnice se vnímá jako iniciátorkou společného programu. Další účastnice má pocit, že zatím společně s dobrovolníky nic nedělá – na akce pořádané dobrovolnickou organizací chodí krátce.

Z uvedených odpovědí vyplývá, že se respondenti s dobrovolníky věnují volnočasovým aktivitám.

Otázka č. 7 „Myslíš, že bys ses mohl/a těmto činnostem věnovat i s někým jiným? Např. s někým z rodiny, ze školy?“

Agáta: *„Ano, mohla.“*

Bára: *„Ano, s rodinou.“*

Ctirad: *„Tak mohl bych.“*

Denis: *„Třeba, ano.“*

Evžen: *„Ne!“*

Felix: *„Tak mohl. Chci s Alicí, jenom s Alicí. (Co třeba s učiteli?) Asi ne?“*

Gita: *„Ano“*

Shrnutí otázky č. 7: Pět respondentů uvádí kladnou odpověď. Jeden respondent rovněž uvádí kladnou odpověď s tím, že uvádí konkrétní dobrovolnici. Toto lze vysvětlit, tím, že jmenovanou dobrovolnici již nevnímá jako dobrovolnici, nýbrž jako někoho blízkého. Dále na upřesňující dotaz: „Co třeba s učiteli?“ odpovídá záporně. Jeden respondent uvádí rovnou zápornou odpověď.

Otázka č. 8 „Proč ano? / Proč ne?“

Agáta: *„Ale tam jde o to, že asistent se musí platit a dobrovolník ne. (A s rodiči nebo učiteli?) To také, ale bylo by to jiné. Nebylo by to podle mne.“*

Bára: *„Ale tady jsme víc kamarádi.“*

Ctirad: *„Já nevím, nemůžu si vzpomenout.“*

Denis: „*Je to jedno. (Myslíš, že by to bylo stejné jet na tábor s učitelem jako s někým z Haluzu nebo z rodiny?) No, učitelé jsou ti, co nás učí. Rodiče nás vychovávají, s těmi bydlíme. A Haluz? To je organizace, dělají tábory a různé akce, vikendovky, tábory a akce.*“

Evžen: ---

Felix: „*Nevím, učitel je ve škole. Já chci jet stejně jen s Alicí.*“

Gita: „*Protože si myslím, že když budu chodit se skauty, nebo rodiči, nebo s Haluzem, nebo s někým ze školy, tak to rozdíl nebude.*“

Shrnutí otázky č. 8: Tato otázka hledá zdůvodnění na předešlou otázku č. 7, na kterou pět respondentů odpovědělo kladně. Z této skupiny dvě respondentky vnímají změnu při činnosti, při které by je místo dobrovolníka doprovázel pedagog. Buď by činnost neprobíhala podle představ respondentky anebo by částečně vymizelo kamarádství. Dva respondenti jsou přesvědčeni, že v tom rozdíl nebude. Další dva respondenti neví (jeden z nich řadí učitele do školy). Jeden respondent na tuto otázku neodpověděl.

Otázka č. 9 „Myslíš, že je v Tvém životě dobrovolník důležitý?“

Agáta: „*Ano, určitě. Kdyby nebyli, tak nevím, co by jsme dělali. No, asi by jsme seděli doma.*“

Bára: „*Asi ano.*“

Ctirad: „*Já to nedokážu vysvětlit.*“

Denis: „*Ano. Těším se na vikendovku.*“

Evžen: „*Je.*“

Felix: „*Nevím.*“

Gita: „*Pro mne jsou důležití lidé, tady z Haluzu. Jsem ráda, že tady mám ty kamarády.*“

Shrnutí otázky č. 9: Celkem pět respondentů shledává dobrovolníka jako důležitou osobu ve svém životě. Jedna respondentka dále uvádí, že by bez dobrovolníků byli (ona i další osoby s postižením) zřejmě více doma. Další respondentka toto vysvětluje společným přátelstvím mezi ní a dobrovolníky. Jeden respondent to nedokáže vysvětlit a další neví.

Otázka č. 10 „Co od dobrovolníka nejvíce očekáváš?“

Agáta: „*Pomoc.*“

Bára: „*Trpělivost, kamarádství.*“

Ctirad: „*Já bych od něj očekával, že se bude chovat slušně.*“

Denis: „*Ano, také to mám pocitově, že se na ně těším. Hlavně tu vidím Klárku, a to jsem moc rád.*“

Evžen: „*Jako co? Třeba bude sranda.*“

Felix: „*Že bude dobrý. Jako Alice.*“

Gita: „*No, tak teď jsem nedočkavá na náš tábor, s Haluzem.*“

Shrnutí otázky č. 10: Dva respondenti uvádějí, že se těší, a to buď na dobrovolníky nebo na akce s nimi. Dále je od dobrovolníka očekávána pomoc, přátelství, trpělivost, zábava, že se bude chovat slušně a že bude dobrý.

Otázka č. 11 „Co od dobrovolníka naopak vůbec neočekáváš?“

Agáta: „*Že se z nás stane pár.*“

Bára: „*Že mi nepomůže.*“

Ctirad: „*Nevím.*“

Denis: „*Nudu u Haluzu.*“

Evžen: „*Ne, nevím.*“

Felix: „*Už nechci vidět Adama. křičel na mně.*“

Gita: „*No, tak to nevím. Opravdu nevím.*“

Shrnutí otázky č. 11: Tři respondenti nemají představu o tom, co neočekávají od dobrovolníka. Jedna respondentka neočekává navázání partnerského vztahu. Další respondentka neočekává, že by ji dobrovolník nepomohl. Jeden respondent nepočítá s tím, že by se s dobrovolníky nudil. Jeden respondent uvádí negativní zkušenost s jedním dobrovolníkem, po které se s ním již nechce setkat.

7.1 Shrnutí výzkumného šetření

Většina respondentů se shodla na tom, že dobrovolník zaujímá v jejich životě důležité postavení. A to zejména z prostého důvodu, že s dobrovolníky navázali přátelské vztahy a tudíž se v daném společenství cítí dobře. Dalším argumentem uvedeným jednou respondentkou je možnost, kdy pomocí dobrovolníků mohou trávit osoby s postižením volný čas aktivněji, než je v možnostech jich samotných. Mají zkrátka více možností, co a jakým způsobem podniknout.

Z odpovědí respondentů vyplývá, že se s dobrovolníky věnují volnočasovým aktivitám, jako jsou výlety, kulturní akce, víkendové tematické výjezdy, letní tábory.

Téměř všichni respondenti zastávají názor, že se těmto aktivitám mohou věnovat i s jinými lidmi, například se svými rodiči nebo pedagogy. Přes tuto shodu se dále názorově liší. Dva respondenti si nemyslí, že by to znamenalo jakoukoliv změnu. Dvě respondentky naopak jsou přesvědčeny o změně kvality činnosti, či spíše atmosféry při činnosti. Posun vnímají zejména v přátelské rovině, ve které se setkání a aktivity uskutečňují.

Téměř všichni respondenti se shodují na tom, že role dobrovolníka a role pedagoga se liší a to z důvodu, že se s dobrovolníky přátelí a tráví společně volný čas. Míru aktivity a iniciativy dobrovolníka při společných aktivitách a setkáních upřednostňují dle vzniklé situace, ve které se nacházejí. Někdy nepotřebují pomoci vůbec a jindy naopak více.

Respondenti upřednostňují u dobrovolníků kladné vlastnosti, jako je empatie, upřímnost, otevřenost, trpělivost, laskavost, slušnost a um s nimi jednat, pomoci jim. Někteří také zmínili to, že by se samotný dobrovolník měl s nimi cítit dobře a bavit se. Z tohoto lze usuzovat, že respondenti preferují partnerský, vzájemně se respektující přístup mezi sebou a dobrovolníky. Jedna respondentka zaujímá zdrženlivý přístup k dobrovolníkům, spíše je vnímá jako bezplatnou službu.

8. Diskuse

Význam dobrovolnictví pro osoby s postižením spočívá v možnosti aktivně trávit svůj volný čas a v možnosti navázat přátelské vztahy s intaktní populací. Čipera (2009) potvrzuje navázání přátelských vrstevnických vztahů mezi částí dobrovolníků a klientů dobrovolné služby. Jako významný fakt vnímám, že se schází větší skupina osob s postižením a bez postižení. To je důležitým integrativním prvkem. Integrace, dle Švarcové (2006), je postoj společnosti, která usiluje o vhodné podmínky pro začlenění osob s handicapem do „hlavního proudu“ společenského života. Zapojení do funkčního společenství má význam pro každého jedince, tím spíše pro jedince ze znevýhodněné skupiny. Aktivní činností v přátelském prostředí osoby s postižením mají možnost rozvíjet se po mnoha stránkách (komunikace, kognitivní a pohybové schopnosti, aj.).

Role dobrovolníků ve volnočasových aktivitách osob s postižením spočívá v pomoci a podpoře, a to v rozsahu dle potřeb osob s postižením. Dle mého průzkumu role dobrovolníků často spočívá i v zajišťování volnočasových aktivit. Tošner (2013) vnímá roli dobrovolníka v rozsahu, který byl dopředu domluven. Nicméně si myslím, že ani takto nelze ošetřit všechny situace, které nastanou mezi příjemcem dobrovolnické služby a dobrovolníkem. Ale jistě pomohou předejít mnoha nedorozuměním.

V oblasti podpory a zajišťování aktivit vnímají osoby s postižením roli dobrovolníka a pedagoga obdobně. Necelá polovina dotazovaných vnímá rozdíl v neformálnosti aktivit uskutečněných s dobrovolníky. Osobnost pedagoga mají spojenou se školním prostředím. Podle Všeobecné deklarace dobrovolnictví (IAVE, 2001) dobrovolník „*doplňuje, ale nenahrazuje (...) úsilí placených profesionálů.*“

Pouze jedna klientka dobrovolnické služby z výzkumné skupiny si organizuje volný čas s dobrovolníky sama. Ostatní klienti se s dobrovolníky účastní připraveného programu (dobrovolníky, rodiči, aj.) Toto lze vysvětlit tím, že většina osob mají také mentální postižení, ze kterého plyne nižší míra abstraktního, logického a analyticko syntaktického myšlení (Pipeková, 2006; Vágnerová, 2008). Domnívám se, že jejich potřeba ovlivňování svého volného času spočívá ve výběru (nebo odmítnutí) nabízených aktivit z venčí.

Dotazované osoby upřednostňují u dobrovolníků kladné vlastnosti, jako je empatie, upřímnost, otevřenost, trpělivost, laskavost, slušnost a um s nimi jednat, pomoci jim. Někteří také zmínili to, že by se samotný dobrovolník měl s nimi cítit dobře

a bavit se. Toto zjištění koresponduje s výsledky výzkumné práce Mlčáka a Záškové (2013). Tito autoři zjistili, že dobrovolníci a dobrovolnice naplňují charakteristiku prosociální osobnosti – myslí na prospěch druhých, jsou empatičtí, pomáhají svobodně a nezištně, dobrovolná činnost jim pomáhá k seberealizaci.

Pomocí provedeného kvalitativního šetření je možné získat náhled na problematiku trávení volného času osob s postižením pomocí dobrovolníků. Z uvedených výsledků vyplývá, že dobrovolnictví ve volnočasových aktivitách osob s postižením rozhodně má význam.

Závěr

Bakalářská práce pojednává o problematice trávení volného času osob s postižením za pomoci dobrovolníků.

Cílem práce bylo zjistit úlohu dobrovolníků v naplňování volného času osob s postižením a porovnat ji s úlohou pedagogů.

Význam dobrovolnictví pro osoby s postižením spočívá v možnosti aktivně trávit svůj volný čas a v možnosti navázat přátelské vztahy s intaktní populací. Většina respondentů je přijímá jako své přátele. Jedna respondentka vnímá dobrovolníky jako osoby, které ji podporují k naplnění jejich potřeb. Náplň svého volného času si volí sama. Ostatní respondenti uvádí, že se s dobrovolníky věnují hromadně organizovaným aktivitám (výlety, kulturní akce, tradiční slavnosti, letní tábory, aj.).

Roli dobrovolníků a pedagogů vnímají obdobně, a to v přípravě a organizaci aktivity, nikoliv v neformálnosti vztahu, který zaujímají k dobrovolníkům. Pedagogy řadí do prostředí školy a ve většině případů k nim zaujímají formální vztah. Činnost dobrovolníků ve volnočasových aktivitách osob s postižením vhodně doplňuje a navazuje na činnost pedagogů.

Z výsledků šetření vyplývá, že respondenti u dobrovolníků preferují kladné, prosociálně orientované vlastnosti (empatie, otevřenost, snaha pomoci, aj.).

Provedené výzkumné šetření je možné brát jako náhled do problematiky volnočasových aktivit realizovaných pomocí dobrovolníků z pohledu jejich účastníků – osob s postižením. Domnívám se, že je důležité zahrnout do výzkumných šetření názory osob s postižením. Jistě by bylo zajímavé do dalšího výzkumu v oblasti speciální pedagogiky zahrnout i další účastníky – rodinné příslušníky, dobrovolníky a pedagogy. Touto problematikou je potřeba se dále zabývat a hledat efektivní možnosti zapojení dobrovolníků.

Prameny

LITERATURA:

AURELIUS, M. *Hovory k sobě*. Praha : Svoboda, 1969. 66/402-22-8.6.25-063-69

ČIPERA, E. *Motivace dobrovolníků*. Praha : UJAK, 2009. Diplomová práce. UJAK v Praze.

FRIČ, P.; POSPÍŠILOVÁ, T. a kol. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století* [online]. Praha: Agnes, 2010.

ISBN 978-80-903696-8-9 [cit. 2014-05-03]

Dostupné z: www.dobrovolnik.cz/res/data/024/002868.pdf

HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7376-485-4

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5

KOMENSKÝ, J. A. *Analytická didaktika*. Praha : Státní nakladatelství, 1947.

MATOUŠEK, O a kol. *Základy sociální práce*. Praha : Portál, 2001.

ISBN 80-7178-473-7

MLČÁK, Z.; ZÁŠKODNÁ, H. *Prosociální charakteristika osobnosti dobrovolníků*. Ostrava : Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2013. ISBN 978-80-7464-462-7

PIPEKOVÁ, J. (ed.). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno : Paido, 2006.

ISBN 80-7315-120-0

SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1733-3

ŠERÁK, M. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha : Portál, 2009.

ISBN 978-80-7367-551-6

ŠÍŠKA, J. *Mimořádná dospělost : edukace člověka s mentálním postižením v období dospělosti*. Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0992-4

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardce : vzdělávání, výchova, sociální péče*. Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7367-060-7

TOŠNER, J.; SOZANSKÁ, O. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-514-8

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2008.

ISBN 978-80-7367-414-4

VALENTA, M.; MÜLLER, O. *Psychopedie*. Praha : Parta, 2007.

ISBN 978-80-7320-099-2

VÍTKOVÁ, M. *Somatopedické aspekty*. Brno : Paido, 2006. ISBN 80-7315-134-0

DOKUMENTY:

DOBIÁŠOVÁ, P. *Zdravotně postižení – analýza města Beroun* [online]. Město Beroun, květen, 2012. [cit. 2014-07-25] Dostupné z:

http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCUQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.mesto-beroun.cz%2Fmodules%2Ffile_storage%2Fdownload.php%3Ffile%3D702d6070%257C853&ei=EOV8VNOWLqPXyQOXmoHwAw&usg=AFQjCNHJAK2xrzV1vKgDFvA

101QBBGJxkw&sig2=l0ZeKLz0tSl_ALA3V5pzig&bvm=bv.80642063,d.bGQ&cad=rj
t

Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010 – 2014 [online] Úřad vlády ČR, 2010. [cit. 2014-05-03] Dostupné z: <http://www.nrzp.cz/dokumenty/np-ozp.pdf>

Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže do roku 2007 [online] Vláda ČR, 2003. [cit. 2014-07-25] Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/HTM/Koncepce_ml.htm?highlightWords=koncepce+pro+st%25C3%25A1tn%25C3%25AD+politiku

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením [online] OSN [cit. 2014-07-25] Dostupné z: <http://www.nrzp.cz/images/PDF/umluva-osn.pdf>

VANČURA, J. *Expertíza pro cílovou skupinu „Lidé s mentálním postižením“* [online]. Institut výzkumu dětí, mládeže a rodin, při Fakultě sociálních studií MU, leden, 2007. [cit. 2014-07-25] Dostupné z: http://socialnipece.brno.cz/useruploads/files/expertiza_-_osoby_s_ment%C3%A1ln%C3%ADm_posti%C5%BEen%C3%ADm.doc

Všeobecná deklaráce o dobrovolnictví [online] International Association for Volunteer Effort, 2012. [cit. 2014-11-09] Dostupné z: <http://iave.org/content/universal-declaration-volunteering>

Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě [online] Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2014-05-03] Dostupné z : <http://www.mvcr.cz/soubor/zakon-o-ds-platny-do-31-12-2014-pdf.aspx>

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Aaidd.org [online] American Association on Intellectual and Developmental Disabilities [cit. 2014-07-25] Dostupné z: <http://aaid.org/>

ANONYMUS 1. [Dobrovolnik.cz](http://www.dobrovolnik.cz) [online] Hestia – Národní dobrovolnické centrum [cit. 2014-05-03] Dostupné z: <http://www.dobrovolnik.cz/>

ANONYMUS 2. [Prader.willi.cz](http://www.prader-willi.cz) [online] MeDitorial [cit. 2014-11-09] Dostupné z: <http://www.prader-willi.cz>

ANONYMUS 3. [Praha.apla.cz](http://www.praha.apla.cz) [online] APLA Praha, střední Čechy, o.s. [cit. 2014-11-09] Dostupné z: <http://www.praha.apla.cz/>

ANONYMUS 4. [Dmo.cz](http://www.dmo.cz) [online] Ipsen Pharma [cit. 2014-11-09] Dostupné z: <http://www.dmo.cz/>

ANONYMUS 5. [Poruchy-uceni.cz](http://www.poruchy-uceni.cz) [online] GOLDEN AGE CZ s.r.o. [cit. 2014-11-09] Dostupné z: <http://www.poruchy-uceni.cz>

ANONYMUS 6. [Vitalion.cz](http://www.vitalion.cz) [online] MAFRA, a.s. [cit. 2014-11-09] Dostupné z: <http://www.vitalion.cz/>

CASSIDY, S. B. *Prader-Willi syndrome*. In *Journal of Medical genetics* [online]. 1997; 34; 917-923. [cit. 2014-11-09] Dostupné z: <http://jmg.bmj.com/content/34/11/917.full.pdf+html>